

Helyismeret változó felhasználói környezetben

A százéves Budapest Gyűjtemény mai törekvései

SÁNDOR Tibor

Százegy évvel ezelőtt, 1914. május 1-jén egy használaton kívüli belvárosi iskolaépületben megnyílt a Fővárosi Könyvtár új központja. Ideiglenes állomáshelynek szánták a tervekben már létező, „amerikai méretű” budapesti kulturális szolgáltató komplexum küszöbönálló megépítésig. Az ügy azonban a pénzügyi visszaesés és az ellenérdekelt döntéshozók ellenállása miatt halasztást szenvedett. Aztán közbejött egy világháború. Így 1931-ig, a ma is működő könyvtárpalota megnyitásáig ez a provizórikus intézmény volt a főváros legnagyobb közkönyvtára. 1914-ben itt kapott először külön elhelyezést és önálló szolgáltatási funkciót a könyvtár várostörténeti részlege. Ezért ezt az időpontot tekintjük a Budapest Gyűjtemény születése napjának, noha tudjuk, hogy annak valódi története a 19. századra nyúlik vissza. A centenáriumi alkalmat* azonban nem az emlékezésre, hanem az időszerű fejlemények számbavételére szeretnénk felhasználni: szembe-

* Az írás a 2014. november 19-én *Várostörténet, helyi értéktudat, információközvetítés* című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata

nézésre a mai kihívásokkal és annak felvázolására, hogy a százéves bibliotéka örökségének mai hordozóiként merre keressük az előrelépés újabb irányait.

A helyismereti könyvtárosok természetesen ugyanazokkal a kultúrafogyasztási, médiahasználati, informatikai, valamint pénzügyi és intézménypolitikai trendekkel szembesülnek, mint bármelyik kollégájuk a szakma többi területén. Speciális feladataik és használóik sajátos igényeinek látószögéből azonban egyedi fénytörésben látszanak az általános tendenciák is. E tevékenységkör célja, értelme és közösségi hivatásának lényege a következőkben foglalható össze:

- a lokális kérdésekkel kapcsolatos tudományos és szakmai kutatás, tanulás, kulturális időtöltés támogatása;
- a helyhez, a helyi közösségekhez fűződő érzelmeknek, érték- és felelősségtudatnak a kialakítása, megerősítése;
- az adott épített és természeti környezetre és az ott élők mindennapjaira közvetlenül ható döntések szakszerűségének és demokratikuságának a növelése.

Kérdés, mennyiben igazolják vissza ezt a szakmai önképünket megalapozó definíciót a felhasználói igények napjainkban is. Vannak-e szélesebb kört megmozgató formái a szűkebb pátriához kötődő cselekvéseknek, és ha igen, milyen változások figyelhetők meg ezek természetében? Vajon van-e még most is, lehet-e továbbra is az igények kielégítésében kitüntetett szerepe a közkönyvtáraknak, és bennük a helyismereti gyűjteményeknek? Helyt tudnak-e állni a változó környezetben, és alkalmasnak tekinti-e erre a téma iránt érdeklődő közönség? E kérdések hátterében a globalizáció és a lokalitás, valamint a könyvtárak és a hálózati kultúra közötti ellentmondásos viszonyrendszer tágabb összefüggései is felsejlenek. Bízom abban, hogy nem csak a kincstári optimizmus mondatja velem, hogy a helyismeret, e sajátos tematikájú gyűjteményszervező és kultúraközvetítő tevékenység számos ponton kapcsolódhat a kultúrafogyasztás és a közösségformálódás új szokásrendszeréhez. A Budapest Gyűjtemény aktuális törekvéseit

mindenesetre ebből a nézőpontból igyekszem számba venni.

A helyi kötődés kifejezésének újabb formái a személyes és a virtuális térben

Az előjáróban jelzett feladathármasból az elsőhöz, vagyis a különféle tudományos, szakterületi és oktatási igényekhez kapcsolható érdeklődés tartósnak bizonyult az elmúlt években. Budapest múltját és fejlesztésének lehetséges irányait változatlanul számos tudományos kutatás és szakmai program vizsgálja. Társadalomfejlődéséről, művelődéstörténetéről, a közigazgatás, a szociálpolitika, a városi infrastruktúra, a térhasználat és a mindennapi élet változásairól szóló szakirodalom folyamatosan gazdagodott. A várostervezés mai alternatíváit, a város imázsának formálását, a környezeti és építészeti értékvédelem neuralgikus pontjait vagy a sajátosan nagyvárosi szociális gondokat is rengeteg publikáció tárgyalja. E munkák szerzői magától értetődően használták a várostörténeti gyűjtemény anyagát, írásaik megismertetését pedig elősegítették bibliográfiáink. Kiállításokhoz, albumokhoz, filmekhez, különféle web-műfajokhoz és kulturális mobilalkalmazásokhoz is gyakran adunk forrás- és illusztrációs anyagot. Egyetemisták szívesen választanak jellegzetesen urbánus jelenségekkel kapcsolatos dolgozati témákat, sok középiskola építi be nevelési programjába a helytörténeti összefüggéseket.

Ahol több új jelenségre figyelhetünk fel, és ahol a könyvtári jelenléttel kapcsolatban is számottevően új kihívásokkal találkozunk, az a – mondjuk úgy – laikus közönség érdeklődésének a megélnéklése a téma iránt. Nő azoknak a száma, akik többet szeretnének tudni Budapesttel kapcsolatban, és akiket nem valamilyen foglalkozásszerű, hanem inkább érzelmi indítékok motiválnak. A kíváncsiság, a tudásszomj és a tettrekészség többnyire nem is a főváros ügyeinek egészére, hanem inkább annak egy-egy térbeli vagy tartalmi szempontból körülhatároltabb részletére irányul. Sokaknak lett fontos valamely, gyakran csak véletlenszerűen életterükké vált városszeglet históriája, és a lakókörnyé-

kükre vonatkozó közéleti döntések lehetséges következményeit is mind gyakrabban mérlegelik a helyi sajátosságok vagy hagyományok figyelembe vételével. Ez az érzékenység kihat a helyi közéletre, egy-egy aktuális helyi érdekű kérdés eseti összefogásokra, közös cselekvésekre ösztönöz. Mindez új identitás- és közösségformáló erővel hathat az atomizált életformájú városlakókra, de legalábbis elősegíti az otthonosság érzetének kialakulását.

A lokálpatriotizmus a honismeret – akkor jellemzően: honismereti *mozgalom* – Kádár-kori virágzásakor sokak számára a politikai okokból lefojtott hazaszeretet áttételes kifejezésének egyik módja volt. Ma mintha fordítva lenne: a sok hamis felhanggal terhelt honfibu és nemzeti felbuzdulás helyett a „helyi érdekű hazafiság” közvetlenebbül átélhetőbb, szerethetőbb élményt kínál. Ez a fajta összetartozás sokszor hitelesebb tapasztalatot nyújt, és ennek jegyében cselekedni kézzel foghatóbb eredményekhez is vezethet.

Az 1989-es fordulat után a szűkebb közösségekkel kapcsolatos emlékkutatás a történeti folytonosság szétszakadt szálainak újraszövése irányult, az érdeklődők ehhez kerestek támogatást gyűjteményünkben. Testületek, cégek, intézmények igyekeztek kapcsolatot találni elődszervezeteikkel, hasonlóképpen az egyes családok is a felmenőikkel. A családtörténet-kutatás azóta is sokak szenvedélye lett, és már rég nem a kutyabőr megtalálásának hóbortja, hanem a nemzedékek közötti, igen sokszor határokon és kontinenseken is átívelő híd újraépítésének és az önazonosság kiteljesedésének eszköze. Nem csökkent azoknak a száma sem, akik egyes emlékezetpolitikai szempontból fontos helyszín, személyiség, szimbólum kultuszának ápolásához (vagy vitatásához) keresnek érveket a helytörténeti dokumentumok között. A hangsúly érthetően az újraértékelésre szoruló két világháború közötti időszakon volt, de ma már egyfajta ellenhatást is tapasztalunk: a háború utáni nemzedékek visszakövetelik jussukat saját ifjúságuk emlékeihez, a rendszerváltozás előtti korszakokhoz, amiket a múltrevízió zárójelbe tett, árnyalatlanul kezelt. A közelmúlt felértéke-

lődéséhez (vulgo: retrofilminghez) hozzájárultak a nagyváros arculatának, tárgyi világának és életformáinak sokak számára nehezen emészthető átalakulásai is.

Mindezekben természetesen igen nagy a szerepe a nosztalgiának, és tág tere nyílik a források dilettáns vagy éppen tendenciózus felhasználásának is. Ezen a helyismereti könyvtárosnak nincs sem oka, sem joga fennakadni. Másrészt a hozzáértőbbjének is szembesülnie kell azzal, hogy kialakultak az ilyen tárgyú információcserének azok a fórumai, amik az ismeretterjesztés hagyományos formáinál hatékonyabban szolgálják a városi legendák, közkeletű tévedések, ideologikus magyarázatok megvitatását, tisztázását, és az újabban feltárt tények, összefüggések tudatosítását is. Természetesen az internetre, külön is az egyre újabb formákat öltő közösségi médiákra gondolok. Se szeri, se száma az egyes városrészekre vagy jellegzetesen urbánus témakörökre szakosodott blogoknak, fórumoknak, nyitott közösségi felületeknek. Különösen izgalmasak az adatbázisok, melyek a nagyszámú felhasználó önkéntes munkájára és a kollektív bölcsesség erejére építenek. Az erős vizualitásukkal is ható információgyűjtemények kínálata ismertségük növekedésével hatványozott tempóban gazdagodik. Talán ennél is fontosabb, hogy idővel adataik megbízhatósága is látványosan javul azáltal, hogy tartalmuk a különböző szakterületeken jártas törzsközönség nyílt kommunikációjában kristályosodik ki, és e folyamatot felhasználóbarát informatikai megoldások támogatják. Ezek a kezdeményezések – a legjobbak legalábbis – jóval gyakrabban frissülnek nemcsak a nyomtatott kézikönyveknél, hanem a közgyűjteményi szféra nagyszabású, de nehézkesen kibontakozó, a támogatási rendszerbe kódolt ellentmondások miatt olykor kifulladásos, ráadásul jóval költségesebb projektjeinél is. Az önkéntes munkával létrejött adatbázisok tartalma a közösségi megosztás révén a kevésbé hozzáértő közönséghez is könnyebben jut el.

A tematikus közösségek nem korlátozódnak a virtuális kapcsolatokra. Megannyi lokálpatrióta szerveződés ad magáról életjelt, egyre népszerűbbek a régi lakóházak, a másként megköze-

líthetetlen középületek, a kiürített ipartörténeti monumentumok titkait bemutató rendezvények, az egyes negyedek életmód-történeti jellegzetességeit, a kisebbségi létformák térbeli megjelenéseit feltáró séták, az alternatív idegenvezetések. A helyi értékek megismerése, megbecsülése pedig azok védelmére ösztönöz: a civil csoportosulások közül talán a természeti vagy épített örökség megóvásáért küzdők hallatják a leggyakrabban hangjukat. A gyakorlati cselekvést megalapozó vitáknak és önszerveződésnek pedig ugyancsak az internetes felületek nyújtanak hathatós segítséget.

A könyvtári erőforrások újraértelmezése a helyismereti munkában

Vajon hogyan hasznosulhatnak ebben a folyamatban a könyvtárak helyismereti részlegeiben felhalmozódott dokumentumok, adatok és szakmai tapasztalatok? Az eddigiekből is kitűnhet, hogy ez mindinkább attól függ, e gyűjtemények gazdái mennyire képesek erőforrásaikat a hálózati érintkezés újabb konvencióihoz adaptálva hasznosítani, munkatársaik mennyire ismerik ki magukat az internetnek a Google által kevésbé átjárható ösvényein, milyen online adatbázisokat, dokumentumgyűjteményeket, publikációs felületeket képesek maguk is előállítani, és mennyire képesek azokat megszerettetni a közönséggel. Képesek-e a szociális médiák felületein, a könyvtár tereiben és annak falain kívül is személyesen is kapcsolódni az önszerveződő témaközösségekhez, részeseivé válni tevékenységeiknek?

A helyismereti könyvtáros személyével szemben támasztott egyik legfőbb igény, hogy szakterületi kompetenciája ne csak kiterjedjen az interneten elérhető adatforrásokra, hanem folyamatosan figyelje is azok megújulási folyamatait. A tájékoztatáshoz naprakészen karbantartott „hálózati segédkönyvtárat” kell működtetnie. Ennek összetétele talán a korábbiaknál is szembetűnőbben tükrözi a helyismeret tudásterületeken, műfajokon és gyűjteménytípusokon átívelő természetét, ahogy azt az elfogulatlanságot is, ami e tárgyban a tudományosság hitelesítő pecsétjét

viselő művekhez sorolhatja a specializálódott amatőrök munkáit is. (Annál is inkább, mert mint jeleztük, ezek gyakran átmennek a nyilvános vita szűrőjén is.) További elvárás, hogy a (helyismereti) könyvtáros távolról (e-mailben, chaten, telefonon) „megszólítható” legyen, gyorsan és lehetőleg ne csak az irodalomra, hanem a tényekre vonatkozóan nyújtson felvilágosítást. „*A digitális tudáelosztás paradoxonja, hogy a mindenki által mindenütt elérhető »direkt« hálózat világában megnövekszik a mindezen bonyolult szövedékben eligazodni nem tudók száma. Úgy tűnik, hogy még a tudósok és kutatók is rászorulnak a személyes információkezelésben segédkező könyvtárosra.*”¹ E négy évvel ezelőtt megjelent sorok idején csak óvatos reményt csepegtető felvetések voltak a könyvtárosok társadalmi szerepének változásait a hálózati kultúra terjedésével kapcsolatban egyébként borúlátó tanulmányban. Napi tapasztalataink azt látszanak igazolni, hogy amennyiben a könyvtáros a weben is képes nyomon követni a témakörét érintő publikációkat, megtarthatja a könyvtárhasználók bizalmát. Ehhez azonban az is szükséges, hogy képes legyen a könyvtár jelenlétét biztosítani a világhálón, vagyis otthonosan mozogjon az online térben, lépést tartson az internetes publikációs technológiák és viselkedésformák változásaival.

A helyismereti gyűjtemény szolgáltatási eszközrendszerét is hozzá kell igazítani a hálózatokon szocializálódott közönség elvárásaihoz. Ez a publikum magától értetődőnek tekinti, hogy a gyűjtemény valamennyi dokumentumáról legyen interneten elérhető információ, beleértve az olyan körülményesebben kezelhető dokumentumtípusokat is, mint amilyen például a fénykép, a plakát vagy a kisnyomtatvány. Valójában már lejárt félben van a metaadatbázisok ideje is, csalódást okoz a sok munkával létrehozott online katalógus, pláne a bibliográfia sokaknak, ha mögötte nem találják a digitalizált másolatokat (lehetőleg jogi megkötöttségek és technikai-minőségi korlátok nélküli, eszközöktől független és ingyenes letölthetőséggel). A dokumentumhoz vezető úton a könyvtárosi logikát tükröző, szofisztikált keresőrendszerek

helyett a leegyszerűsített, mégis a lehető legkevesebb informatikai zajjal működő, „Google-kompatibilis” megoldásokra lenne kereslet. Az internetes felületek kedveltségét fokozza az interaktivitás, a felülbíráhatóság, a bővíthetőség, a megoszthatóság, valamint az átjárhatóság, vagyis a kapcsolódás más rendszerek, portálok, közösségi médiák felé. Mindez tökéletes kapcsolat és gyors adatfolyam nélkül keveset ér, az internethasználók türelme véges.

A Budapest Gyűjtemény ismertető törekvései több ponton érintkeznek a fenti követelményekkel: kis lépések, melyektől azonban azt is reméljük, hogy a későbbiekben nagyobb léptékű változásokat is képesek megalapozni.

Budapest-történeti bibliográfiák online változatai

„Bibliográfiák”, így, többes számban, a cél ugyanis az volt, hogy a Budapest városfejlődésével kapcsolatos különféle korszakokban elvégzett, különböző évkörükre vonatkozó, változó gyűjtési elvek alapján összeállított és különféle módokon publikált szakirodalmi adatgyűjtések eredményeit összevontan, online felületeken tegyék elérhetővé. Ennek főbb lépései a következők voltak:

- a kurrens válogatott helyismereti bibliográfiai adatgyűjtés integrálása a könyvtár számítógépes katalógusába,
- a retrospektív (a 1950-1980 közötti publikációkat válogatva tartalmazó), offline adatbázisban épült bibliográfia konverziója a könyvtár integrált rendszerébe,
- a korábbi évtizedekben kiadott Budapest történeti bibliográfiai és ikonográfiai kötetek digitalizálása, közreadása kereshető hasonmás adatbázisban.

Az első két lépés része volt annak a nagyobb arányú információtechnológiai korszerűsítésnek, amelynek keretében egyebek közt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) országosan is ismert adatbázisai – a szociológiai, az irodalmi és a mesebibliográfia, továbbá a Budapest-történeti bibliográfia és a Budapest-képtár – a könyvtár katalógus-adatbázisának részeként,

annak keresőfelületén együtt és külön-külön is kereshetően egységesültek. Az integrációnak voltak nyilvánvaló előnyei: különálló web-adatbázisokból egyesített, integrált, online, frissülő adatbázis jött létre. A szakbibliográfiák az eltérő tárgyszó-rendszerekről áttértek az OSZK/KÖZTAURUSZ használatára. Megszűntek a párhuzamos tevékenységek, a tartalmi ismétlődések, egységesültek a korábban eltérő feldolgozási szabványok és adattrógzítési módszerek, leegyszerűsödött a besorolási adatállományok és az informatikai rendszer menedzselése. A folyamat kiterjedt a munkaszervezésre is: a szakgyűjteményi és az általános feldolgozói feladatok a részkompetenciákhoz igazíthatva megoszthatóvá váltak, ami legalább részben ellensúlyozta a lassú, de folyamatos létszámcsökkenést.

Az alapvető változásnak voltak kevésbé derűs oldalai is. A szociológiai adatbázis gazdáinak például kemény harcokba és nehéz engedményekbe került, hogy minél többet átmentsenek nemzetközi mintákra épülő és a tudományterületek terminológiai változásait is nyomon követő tárgyszókészletükből. A konverziót levezénylő munkatársak sok ósz hajszáláért volt felelős az az összetett feladat, amit a különféle időszakok adatfelvételi konvencióit tükröző, részben különböző adatszerkezetű adatbázisok egy mederbe terelése jelentett; a nem automatizálható, csak utólagosan végrehajtható egységesítések pedig még jó ideig adnak majd tennivalókat. Ez a folyamat ugyanakkor már a konverziókor közel 300 000 bibliográfiai rekorddal bővítette a könyvtár katalógusát. Tartalmi mélységét tovább növeli, hogy a könyvtár zenei gyűjteménye révén a zeneművek analitikus és tárgyi feltártsága is az átlagot meghaladó mértékű, továbbá, hogy az olvasói igényekre tekintettel a gyűjteményes irodalmi művek analitikus feldolgozása is gyakorlattá vált.

Az integráció további lépcsőfokát jelenti, hogy a könyvtár katalógusa, benne a saját készítésű adatbázisokkal az EBSCO Discovery Service (EDS) kezelőrendszerébe töltve együtt vált lekereshetővé az előfizetett nemzetközi adatbázisokkal.²

Más megoldást alkalmaztunk a Budapest-szakirodalom régebbi, eredetileg nyomtatásban megjelent könyvészeteinek internetes eléréséhez. A *Budapest történetének bibliográfiája a kezdetektől 1950-ig* hét kötetét és a nyolc kötetben megjelent *Budapest története képekben 1493–1980* című képkatalógust az Arcanum Adatbázis Kft digitalizálta. Ezek legújabbán a HUNGARICANA Közgyűjteményi Portálon keresztül érhetők el.³

Az online bibliográfiai adatállomány ugrásszerű megnövekedésének hatásai a forgalomban azonnal jelentkeztek: egyre több olvasó érkezik a Budapest Gyűjtemény olvasótermébe a katalógusból kinyomtatott vagy laptopban, gyakrabban telefonban rögzített irodalomlistával. Eddig Csipkerózsika-álmot alvó raktári állományrészek mozdultak meg, számos sokáig mellőzött kiadvány, tanulmány került be (és vissza) a használatba.

A megújult Budapest-képarchívum

Korábbi internetes képi adatbázisunkat is konvertáltuk a Corvina-rendszerbe, bővítése, aktualizálása már abban folytatódott. Jelenleg több mint tizenötezer, gyakran egyenként több képet is leíró rekord található benne. A szakadatbázisok közül egyelőre ez az egyetlen, ami nemcsak az OPAC felől kérdezhető le külön is, hanem saját keresőfelülete is van, vagyis a kizárólag a képek iránt érdeklődő számára önálló adatbázisként jelenik meg.⁴ E döntést a képkezeléssel összefüggő sajátos funkciók és a könyvtárhasználóknál szélesebb közönség indokolta.

Az adatbázis várostörténeti vonatkozású képi ábrázolások (fényképek, rajzok, nyomatok) adatait és digitális másolataikat tartalmazza. A digitalizált képek két forrásból származnak: egyrészt a Budapest Gyűjtemény több mint kétszáz ezer eredeti fényképet őrző fotóarchívumából, másrészt a gyűjteményben található régi, illusztrált kiadványokból: könyvekből, folyóiratokból, albumokból.

A képek döntően a főváros arculatának, történelmének és mindennapi életének változásait tükrözik, emellett a főváros közéletében, kultúrá-

jában jelentősebb szerepet játszó személyiségek arcképei is bekerültek az összeállításba. Ebből következően műfaji szempontból túlnyomórészt városábrázolások, az utca- és az épületképek szerepelnek, de sok életkép, riportfelvétel, portré és csoportkép is van az anyagban.

Az adatbázis-szolgáltatás legfőbb célja a széleskörű vizuális ismeretterjesztés, a kutatások és a publikációk támogatása, ugyanakkor a rendszer a hagyományos könyvtári számbavétel eszköze is. Mindemellett segíti a könyvtári dokumentumok többségénél sérülékenyebb, fizikai tulajdonságaik miatt nehezebben kezelhető, muzeális értékű régi metszetek, fotográfiák állományvédelmét is.

Az eredeti képek sok évtizeddel ezelőtt, többnyire kevés vagy bizonytalan forrásokra támaszkodó adatokkal vagy egyáltalán nem azonosítottan kerültek a gyűjteménybe, a nyomtatott művekben található képaláírások pedig szükséztűvek, pontatlanok. Ezért igyekeztünk utólag részletesen is azonosítani a látványokat, egyúttal minél több szempont szerint visszakereshetővé tenni a képeket. A tárgyszavazás során megneveztünk minden olyan részletet, amit az eredeti képek megfelelő látványminőségben dokumentálnak, és azokat az összefüggéseket is, amelyek illusztrálására az ábrázolás felhasználható. A fogalmi tárgyszavakat itt is az OSZK/KÖZTAURUSZ kifejezései közül választjuk ki, amelyek relációit azonban a szoftver nem kezeli egyelőre. A leírásokban számos egyéb formai, technikai és műfaji jellemzőt is közöltünk. A képleírás már a konverzió előtt is az ISBD előírásai szerint történt, a Corvina szabványos kimeneti formátumai pedig biztosítják a további áttöltések, adatexportok változatos lehetőségeit, így a tételek egy része könnyen került át a Magyar Digitális Képkönyvtárba. Az a kezdeményezésünk sem fog komolyabb informatikai nehézségekbe ütközni, hogy az Európában is megjelenjenek a képrekordok.

Az eredeti képeket kiinduló méretüktől függően pozitívok esetében 260–600 dpi, negatívoknál pedig 1200–4800 dpi felbontásban és RGB TIFF formátumban digitalizáltuk. Az interneten elérhető változatok maximális mérete 72 dpi

(RGB) jpg, hosszabbik oldala 1280 pixel. A képeken a forrásmegjelölést (vízjelet) tudatosan olyan formában helyeztük el, hogy a kép élvezeti értékét ne rontsa. (A letöltést nem korlátozzuk.) A felületre néhány kiegészítő szolgáltatást is fejlesztettünk. Az egyes képek a Facebookon a legfontosabb adatokkal kiegészített posztként oszthatók meg. Érdekes funkció a *Google-Maps kapcsolat*. A leírásokban a földrajzi tárgyszavakat lehetőség szerint utca-házszám pontosságig adtuk meg. A tárgyszavak mögötti jelre kattintva megnyíló Google Maps – StreetView alkalmazás a megfelelő helyre visz, és így a használók könnyen jutnak hozzá a fényképen megőrzött egykori és a mai látvány összevetésének szórakoztató és tanulságos élményéhez.

Ugyanez a funkció persze megkönnyíti a hibás helymeghatározások leleplezését is. Nem áltathatjuk magunkat a tévedhetetlenség képzetével, sőt kifejezetten kérjük közönségünket a javításra vagy pontosításra. Ennek érdekében minden egyes képrekordnál bejelentkezés nélküli lehetőséget kínálunk a véleményezésre. A hozzászólásokat a Corvina Javascan moduljában egy adminisztrációs felület kezeli, az ide érkező jelzések alapján értesülünk a hozzászólásról, itt lehet moderálni is a kommunikációt. (Ez utóbbira eddig nem volt szükség.) Ennek a felületnek a lekérdezése után végezzük el a katalógusban a szükséges módosításokat, a web-OPAC-on pedig újabb kommentként küldjük el a visszajelzésünket.

A képek rendszerbe töltésekor a Javascan modul nemcsak a megjelenítéshez szükséges méretváltozatokat és a vízjelezést készíti el, hanem a publikált képek fájljaiba beágyazza a képleíró rekordokból nyert legfontosabb tartalmi (szerző, cím, tárgyszavak, annotáció, forrás stb.) és copyright adatokat is. E metaadatok (IPTC) az adatbázisból letöltve is tudják közvetíteni a képekhez tartozó információkat, vagyis a világhálón a képpel együtt „utazik” a hozzá tartozó ismeret, és alkalmasak arra is, hogy azokat más, arra felkészített képmegosztó vagy képügynökségi rendszerek automatikusan megjelenítsék és kereshetővé tegyék. A Javascanban állítható be az egyes képek jogi státusza is. Ez vezérli

a publikációs lehetőségeknek megfelelő megjelenítést. A szerzői joggal védett képnél csak az indexkép látszik, a nagyobb változat helyett a jogi korlátozásra figyelmeztető felirat jelenik meg, mely egyben a könyvtárba invitálja az érdeklődőt a legális megtekintés érdekében.

A Javascan modul kezeli a könyvtári másolat-szolgáltatást (beleértve az online megrendelést és fizetést) és a másolat elkészítésének belső könyvtári munkafolyamatait is. A tervezett távszolgáltatások közül először a Budapest-képtárház fotóinak megvásárlását lehetővé tevő rendszert állítjuk üzembe. Kiadványokban történő megjelentetéseknél, kereskedelmi vagy reklámcélú publikációknál, üzletdekoráció, ajándéktárgy készítésekor stb. vagy a webes fájlkattól eltérő paraméterű másolatok igénylésekor ugyanis a könyvtár felhasználási és másolási díjra tart igényt. Az ezzel kapcsolatos eddigi ügyintézés nagyobb részét automatizálja a szoftver. Az érdeklődő a kiválasztható paraméterekből meghatározza a felhasználás kereteit (cél, példányszám, méret stb.), ennek alapján egy ár kalkulátor segítségével dönthet az árajánlat elfogadásáról. A megrendelés véglegesítését szolgáló űrlap tartalmazza az így megvásárolt felhasználási jogok betartásáról szóló kötelezettségvállalási nyilatkozatot is. Banki átutalás után a kívánt másolat letölthetővé válik. A folyamat végén a használó számlát kap. A rendszer illeszkedni fog a könyvtár egyéb számítógépes pénzügyi folyamataihoz. Természetesen az adatbázis használata alapesetben díjmentes. A közvetlenül letölthető képmásolatok térítésmentesen, külön eljárás nélkül átvehetőek, ha a felhasználás közvetve sem szolgál jövedelemszerzést, és feltüntetik a forrást. Ily módon szeretnénk egyszerre eleget tenni a nem üzletszerű közléssel, terjesztéssel kapcsolatos igényeknek és a külső professzionális-kommerciális megrendelői elvárásoknak. (A bevételek pedig a gyűjtemény további gyarapítását szolgálják.)

Digitalizálás

Az FSZEK digitalizálási programja tekintettel volt a közgyűjtemények közötti feladatmeg-

osztás elvére, s közkönyvtárként elsősorban a másutt fel nem lelhető dokumentumokra vagy más intézmények digitalizálási programjában háttérbe szoruló specialitásaira összpontosított. Ezek elsősorban a helyismereti részleg egyes dokumentumcsoportjai közül kerülnek ki: a fényképek mellett plakátok, muzeális kisnyomtatványok, térképek, sajtókivágatok és metszetek köréből. Minthogy azonban a könyvtár a szociológia terén országos szakkönyvtári feladatokat is betölt, a munkatársak a magyar szociológiai szakirodalom számos klasszikus művének az elektronikus másolatát is elkészítették. Saját digitalizálási műhellyel egyelőre nem rendelkezünk, a napi szolgáltatási feladatok mellett rész munkaidőket tudunk ilyen típusú feladatokra felszabadítani. A nagyobb munkálatokhoz többnyire külső vállalkozót vontunk be pályázati támogatásokra vagy kölcsönös előnyökre épülő szerződésekre támaszkodva. Újabban azonban a közfoglalkoztatási programokban résztvevő diplomás alkalmazottak, a kötelező közösségi munka keretében jelentkező diákok és önkéntes munkatársak révén jutunk kapacitásokhoz.

Budapesti cím- és lakásjegyzék

A nagyobb léptékűnek számító digitalizálásban még csak kezdeti tapasztalatokkal rendelkezünk. Első komolyabb eredmény a főváros hivatalos címtárának 1880 és 1928 között megjelent 29 kötetének kereshető hasonmás kiadása volt. A több mint 50 ezer oldalnyi, 396 millió karakternyi adat közzétételére már másfél évtizede készültünk,⁵ de sem a technológia, sem a pénzügyi erőforrások nem álltak eddig rendelkezésre. Egy 2013-ban egy elnyert NKA-támogatásra alapozva az ARCANUM Adatbázis Kft-nél kialakított „nagyüzemi” digitalizálási eljárások révén és néhány közgyűjteménynek a sorozati hiányok pótlásában nyújtott önzetlen segítségével négy hónap alatt megvalósulhatott a korábban lehetetlennek látszó vállalkozás. Az eredeti kiadványsorozat egyszerre helyrajzi útmutató, ingatlanulajdonos-jegyzék, tisztai címtár, cégjegyzék és lakeím-nyilvántartás. Budapest múltjának alapvető adattára, köteteit szakkutatók és ama-

tör történelembúvárok nemzedékei forgatták. A családtörténet egyik becses segédkönyve, a legszélesebb közönség számára nyújt fogódzókot felmenőik és lakóhelyük megismeréséhez. Jóvoltából rendszeresen küldhettünk adatokat a külföldi magyarság, illetve az egykori kivándoroltak gyökereiket kereső leszármazottai számára is.⁶ A kötetek közül az évek során sok megsérült, hiányossá, nehezen használhatóvá vált. Az elektronikus változat így a kiadvány megmentéséhez is hozzájárult. A tönkrement példányokat restauráltattuk, a hiányzó oldalakat másolatokkal pótoltuk.

Az Arcanum 400 dpi, színes JPG-formátumban szkennelte a dokumentumokat, majd automatikus OCR-rel feldolgozva kétrétegű, szürkeárnyalatos PDF-állományokat állított elő. A tesztelések során, a beállítások finomításával felismertetés pontosságát – a gót betűs részek kivételével – 96–98 százalékosra növelte. Szerkesztői korrektúrára nem került sor. Egy kötetnek egy PDF-fájl felel meg. A PDF-állományokhoz a dokumentumok belső tartalmi tagolódásán alapuló, többszintű hierarchiájú könyvjelzőket készítettek.

Kezelőfelülete kétféle keresést biztosít: teljes szövegűt és a kiadványok időrendjét és tematikáját követő „lapozgató” olvasást. A teljes szövegű keresőmezőbe történő beírásakor a rendszer felkínálja a beírt szócsonkkal kezdődő szavakat és azok előfordulási számát (expand, index funkció). Ez segít felismerni a szövegfelismerés hibáit, tehát a tökéletlenül azonosított változatok egy részét is használhatjuk indexként. A szövegtenger redundáns találatai jól szűkíthetők egyfelől a szabad szöveges kulcsszavak és a tartalomjegyzék külön keresőmezőinek kombinációival, másrészt kifinomult (közelségi) operátorokkal.

Az adatbázis megjelenését élénk sajtóvisszhang és futótűszerű internetes terjedés kísérte, így az első félévben 170 000 keresést futattak rajta, s ahogy várható volt, nemcsak magyarországi, hanem határon túli magyar területekről, illetve szerte a világból, ahol magyar emigránsok és leszármazottaik élnek. A visszajelzések általában jók, bár akadtak, akik az adatbázis formátum

helyett inkább letölthető PDF-eket vagy szabványos e-könyvet láttak volna szívesebben. A címtár önállóan⁷ és a HUNGARICANA közgyűjteményi portálon keresztül is elérhető.

Kézenfekvő, hogy kedvező feltételek esetén a címtárakat kezelő rendszert bővítsük további kiadványok digitalizált változataival. Budapest elődvárosairól 1803-tól szórványosan, az 1850-es évektől pedig sorozatban jelentek meg különféle terjedelmű és részletes címtárak, lak- és ingatlanjegyzékek, szakmai névtárak, illetve ilyen adatsorokat is magukba foglaló kalendáriumok, évkönyvek, iskolai értesítők. Mérlegeljük a 19. század végéről vagy a 20. század elejéről származó választói és virilista jegyzékek, ipari és kereskedelmi címtárak és a telefonkönyvek bevonását is.

A sajtókivágatok digitalizálása

A sajtókivágatok, régebbi műszóval *újságszelvények* gyűjtése, vagyis a hírlapok szemlézése és a fontosnak tartott közlemények kiollózása évszázados hagyomány nemcsak a könyvtárakban, hanem más közgyűjteményben és hivatalokban is. A Fővárosi Levéltár a 19. század végén kezdte el a város életére vonatkozó lapkivágatok gyűjtését. Az egykori Fővárosi Könyvtár e mintegy ötezer darabos állomány átvételével és bővítésével alapozta meg Budapest Gyűjteményének cikkarchívumát, s elődeink újabb nemzedékei több mint hat évtizedig válogattak – koronként változó mennyiségben és módosuló szempontok alapján – a lapok budapesti tárgyú írásai közül. A közleményeket formanyomtatványra ragasztották, feltüntették a cikk adatait (szerző, cím, megjelenési hely, idő, oldal), tartalmát pedig a régi Tizedes Osztályozás számaival írták le. A témacsoportokba és időrendbe beosztott mappák hatalmas szekrénykataszterekké duzzadtak; az eligazodást mutatókönyvek segítették.

A múlt század hetvenes éveiben a bibliográfia műfaja kiszorítani látszott az eredeti cikkek megőrzésének e módját, és a gyűjtőmunka abamaradt. 50–60 000-re becsüljük a fennmaradt újságszelvények számát. A sok viszontagságot látott lapkivágásokat lassan eléri a végzet: a ma-

guk idején is gyenge lapjaik töredeznek, porlanak, és félfő, hogy lassan minden igyekezetünk ellenére a szemétkébe kerülnek, pedig a cikkgyűjtemény rengeteg érdekességet rejt. A tegnapok kisebb-nagyobb szenzációi testközelbe hozzák elődeink mindennapjait. A riportok, életképek forrásértékű részleteket villantanak fel a városi társadalom mikro-történetéből, a sajtóviták felerősítésbe került epizódokkal gazdagítják a múlt rekonstrukcióját. Történelmi források, de egyben szórakoztató olvasmányok is. Az anyagból korábban már közzétettünk az interneten egy kisebb válogatást.⁸ Az Országos Digitalizációs Közfoglalkoztatási Program keretében most megindult a teljes gyűjtemény digitalizálása és meta-adatolása; a cikkek a MANDA-adatbázisba kerülnek, ahhoz azonban, hogy az interneten is olvashatóvá váljanak, még szerzői jogi eljárások sorát kell lebonyolítani.

Tartalommegosztás, híradás és kapcsolattartás az interneten

Az FSZEK portálja tükrözi a különféle szakmai egységek és a szolgáltatási ágak rendszerét, és a tartalmakat is az egyes területek munkatársai maguk állítják elő. A Budapest Gyűjtemény is a saját oldalain nyújt általános tájékoztatást és aktuális információkat, emellett bibliográfiákat, linkgyűjteményeket, kiállítási archívumot tesz közzé, különböző tematikus digitális dokumentumgyűjteményeket is publikál: városfotográfusok szerzői albumait, történelmi dokumentumgyűjteményt, web-kiállítást. Legutóbb egy több mint harmincezer fotót tartalmazó dokumentációt tettünk közé, ami a főváros jelentősebb temetőinek síremlékeit rendszerezi.⁹ A portál rovataihoz azonban csak a legcélirányosabban érdeklődő könyvtárhasználók jutnak el, mi pedig azt szeretnénk, hogy a szélesebb nyilvánossággal is megismertessük a várostörténeti gyűjtemény kínálatát. A kézenfekvő megoldást a legnépszerűbb közösségi média kínálja. Facebook-oldal létrehozásától azonban mindaddig idegenkedtünk, amíg nem találtunk rá arra a formára, ami több, tartalmasabb, színesebb lehet létezésünk pusztán kinyilvánításánál. A megfelelő alkalmat

végül a Budapest Gyűjtemény alapításának centenáriuma adta. 2014 utolsó száz napján *Budapest napról-napra* címmel indítottunk saját oldalt. Minden nap közzétettünk egy összeállítást, amivel egyszerre szerettük volna voltak felkelteni a várostörténet iránti kíváncsiságot és a gyűjteményben fellelhető források változatosságára is ráirányítani a figyelmet. Rövid kommentárok voltak hívatva eligazítani az aznapi kínálatban, de munkatársainkat elragadta a hév: a közléseket egyre igényesebb eseti kutatások előzték meg, a magyarázatok egyre hosszabbak lettek, magunk közül választott lektorunknak pedig kíméletlenül kellett csattogtatnia szerkesztői ollóját. A közlemények megírásában mindenki részt vett, beleértve raktárost, közmunkást és szerződéses önkénteseinket is. A sorozatot száz nap után is folytatjuk heti periodicitással.¹⁰ A közzétett anyagok között a fényképek domináltak, de bemutattunk ritkán látható egyéb ínyencségeket is: kódexet, muzeális nyomtatványokat, térképet, metszetet, plakátokat és illusztrált kottákat. Felhasználtunk más közösségi felületeteket is: animált képgyűjteményhez, zenei illusztrációhoz a *YouTube*-ot, digitalizált könyvek lapozgatható változataihoz az *issuu.com*-ot.¹¹

Egy-egy közlemény statisztikája egy-két napon belül két-három ezer elérést mutatott, a sikeresek már húszeszes látogatottság felett járnak. Érdekes megfigyelni a terjedés irányait, látni, hogy egy-egy újabb közlés miként von be olyan távoli témaközösségeket, akik addig nem sokat hallhattak gyűjteményünkről. Ahol lehet, ott a publikált képek, kiadványok, adatok könyvtári linkjeit is megadtuk abban a reményben, hogy egyéb internetes felületeinkre is átvezethetjük az érdeklődőt. Ennek hatásait még nem tudjuk mérni, azonban szembetűnő, hogy a legnépszerűbb Budapest-rajongói oldalak szenvedélyesebb képgyűjtői és képmegosztói anyagainkat – elsősorban a Budapest-képtárakból átvett fotográfiákat – százsámra mentik le, adják tovább, építik be saját magán- vagy közösségi oldalaikba. A *Flickr.com*-on is szép válogatást lehet találni képeinkből, néhány szakértői szintű internetes fórumon pedig megszokott, hogy a képatadtbázisból vagy a címtárból szűrnak be

hivatkozásokat, ahogy az is, hogy az ilyen aktív oldalakon veszik először észre és tisztázzák is azonnal a pontatlanságainkat (a „képfeltérítés” vagyis a hely és az idő minuciózus meghatározása ugyanis az egyik legnépszerűbb sportág e körökben). A legfontosabb fórumokat figyelemmel követjük, az észrevételeket megvizsgáljuk, ha kell, javítunk és erről visszajelzést adunk. Néhány tisztázó kommenttel sikerült elérnünk, hogy a képekről nem vágják le a gyűjteményt jelző feliratot, sőt valószínűleg abban is volt szerepünk a legnagyobb hazai közösségi képgyűjteménnyel, a *Fortepannal* együtt –, hogy megszilárdult a képátvételt kísérő forrásmegjelölés illemtana. (A közvetlen kapcsolatfelvételnek egyebet is köszönhetünk: a szkennelő önkéntesek e fórumokról verbuválódtak.)

Az internetes önkéntes közösségi munkavégzésben (*crowdsourcing*) rejltő lehetőségek kiaknázását csak tervezzük. Elsősorban képazonosítás, a felhasználói kulcsszavazás, valamint a magántulajdonban levő képek, dokumentumok feltöltése és megosztása illeszkedne eddigi törekvéseinkhez. Utóbbihoz részben hasonló akcióval hálózati könyvtáraink már meg is próbálkoztak, helytörténeti érdekességű privát fényképek feltöltésére ösztönözték olvasóikat (a tagkönyvtárakban biztosítva a szükséges technikai feltételeket). Részt veszünk egy hasonló, de kiérleltebb nemzetközi projektben, amit a Budapest Főváros Levéltárának koordinál, és egy Ausztriában már kipróbált platformon keresztül¹² kisebb települések – esetünkben városrészek – történeti webarchívumait segíti létrehozni.

Rendezvények, kiállítások, oktatás, együttműködés

A Budapest Gyűjtemény önállóan vagy társintézményekkel együttműködve gazdagítja a város kulturális rendezvényi kínálatát. Időről-időre szervez város- és művelődéstörténeti témákban tudományos konferenciákat, ismeretterjesztő előadásokat, pódiumbeszélgetéseket. Kiállítási programunkban egyebek közt kerületi helytörténeti gyűjteményeket látunk vendégül, saját produkcióinkat a könyvtár falain kívül is igyek-

szünk bemutatni, esetenként olyan különleges helyszíneken is, mint a millenniumi földalatti állomásai vagy metrószerelvények hirdetési felületei. Rendszeresen tartunk gyűjteményi bemutatásokat a legkülönbözőbb háttérű csoportok sajátos igényeihez igazodva (kihelyezett történelemórákat középiskolásoknak, kutatás-módszertani foglalkozásokat egyetemistáknak). Fotópályázattal és munkáik bemutatásával mozgósítottunk szűkebb pátriánk, a Józsefváros diákjait. Közös rendezvényeket szervezünk a kerületi helytörténeti gyűjteményekkel, együttműködő partneri viszonyt ápolunk múzeumokkal, levéltárakkal. Információkkal, dokumentumokkal támogatjuk a helytörténettel is összefüggő iskolai projekteket¹³ és a weboldalakkal, online játékokkal, mobilalkalmazásokkal támogatott alternatív oktatási kísérleteket.¹⁴ Eszközjeinket szívesen bocsátjuk rendelkezésre olyan értékes civil kezdeményezések önkénteseinek, mint amilyen például a százéves házak ünnepeit szervező Budapest 100, a Csillagos házak 1944–2014 csoport vagy a lakhatási gondokkal küzdők körében szerveződő Közélet Iskolája.

A fejlesztés további irányai

Az FSZEK elkészítette a 2014 és 2020 közötti időszakra szóló stratégiai tervét. A Budapest Gyűjtemény törekvéseit így egy átfogó és a korábbinál erőteljesebb kontúrú digitális szolgáltatási program részeként lesz mód kibontakoztatni. Ennek főbb elemei:

- a digitalizálás kiszélesítése, felgyorsítása,
- a digitális könyvtári archívum és a távszolgáltatások rendszerének üzemszerű működtetése,
- a digitális állományok kezeléséhez és a másolati szolgáltatásokhoz szükséges jogkezelési eljárások belső, intézményi és külső, együttműködésen alapuló (ELDORADO) rendszerének kialakítása,
- az interneten elérhető helyismereti, várostörténeti és városfejlesztési témájú dokumentumok és weboldalak módszeres gyűjtése,
- saját digitális tartalmaink magasabb szintű megosztása: csatlakozás hazai aggregátorokhoz és az Europeanához,

- a digitalizált dokumentumoknak a rekordszintű hozzáférhetőségén túlmutató felhasználása szakmai kooperáción alapuló tematikus gyűjteményekben, virtuális kiállításokon, elektronikus oktatási felületeken,
- az eseti megoldásokat felváltó, módszertanilag megalapozott, külső pedagógiai és szociális programokhoz kapcsolódó rendezvény- és oktatási „csomagok” kialakítása.

Jegyzetek

1. SENNYEY Pongrác – KOKAS Károly: Könyvtárak hálózaton = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 58. évf. 2011. 10. sz. 424. p.
2. http://www.fszek.hu/ebscoauth/index_edcs.php (Letöltés: 2015. április 1.)
3. http://library.hungaricana.hu/hu/collection/fovarosi_szabo_ervin_konyvtar/ (Letöltés: 2015. április 1.)
4. <http://bpkep.fszek.hu/> (Letöltés: 2015. április 1.)
5. Lásd: Budapesti lakcímgjegyzék 1900 – <http://bparchiv.hu/cgi-bin/lakas/lakas.pl> (Letöltés: 2015. április 1.)
6. SÁNDOR Tibor: Budapesti cím- és lakásjegyzék, 1880–1928. Új internetes adatbánya a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár honlapján = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 22. évf. 2013. 7. sz. 60–61. p.
7. <http://db.fszek.hu/cimtar> (Letöltés: 2015. április 1.)
8. Budapesti cikk-cakk – <http://www.fszek.hu/kivagatok/> (Letöltés: 2015. április 6.)
9. VIZLER Imre: Budapesti temetők – <http://www.fszek.hu/sirkert/> (Letöltés: 2015. április 8.)
10. Budapest hétről-hétre – <https://www.facebook.com/pages/FSZEK-Budapest-Gy%C5%B1item%C3%A9ny/350032195162843?ref=hl> (Letöltés: 2015. április 6.)
11. Például: PORZÓ (Ágai Adolf): Utazás Pestről Budapestre. 1843–1897. 2. kiad. Budapest, Pallas. 1909. 447 p. http://issuu.com/sanpetib/docs/utazas_pestrol_budapestre (Letöltés: 2015. április 1.)
12. <http://www.topothek.at/> (Letöltés: 2015. április 6.)
13. Például: Metropolis in Transition. Bécs – Budapest, 1916–1921. http://www.fszek.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/budapest_gyujtemeny/?article_hid=27694 (Letöltés: 2015. április 6.)
14. Időutazó: online tananyag Budapest zsidó örökségéről – <http://timetraveler.hu> (Letöltés: 2015. április 8.)

Beérkezett: 2015. április 8.